

АЛАШОРДА: ОРТАША ЖАЙДЫ ҚАЙТІП ОРНЫҚТЫРАМЫЗ?

Ахмет Байтұрсынов пен алашордашылардың экономикалық көзқарасы

Адамзаттың бүкіл тарихына ой жүгіртсек, халық болашақты патшалар мен корольдердің мүддесі тұрғысынан бағдарға алмайтынын ұғынамыз. Олар қанша жыл билік жүргізсе, халық сонша жыл ығында болады да, келесі билеуші билік басына келгенде соның талабын орындап отырады. Алайда, қай-қашанда халық кемеңгерлердің ой-парасатын басшылыққа алмақ. Мұндай бүкіл азаматтық ақыл-ойдың көшбасшысында Будда мен Конфуций, Христос пен Мұхаммед ғ.с пайғамбар, Аристотель мен Гегель, Лев Толстой мен Махатма Ганди, Әл-Фараби мен Абай сынды ұлы ұстаздар болып келді. Әлі де осылар бола бемек. Соқыр сенім мен надандық түнегіне, қайыршылық пен жоқшылықтан, бейнет пен қиыншылықтардан жол табуға көмектесіп келе жатқанда нақ осындай кемеңгерлердің дария ақыл-ойлары. Нақ осылар әлі күнге бізді желеп-жебеп, адамгершілік асқақ рухты бойымызға дарытып келеді. Осындай кемеңгерлердің қатарында жалпы адамзаттық адамгершілік рухты мықтап ұстанған Ахмет Байтұрсыновтың кейінгі ұрпақтары үшін оның есімі Абай сынды аса зор тарихи мәнге ие екені анық. Ахмет Байтұрсынов біздің ұлттық мәдениетіміздің асқақ шыңы ғана емес, сонымен қатар ол біздің рухани бастауымыз, үйретушіміз, ұстазымыз. Халқымыздың түйсік-түсінігін түсінуге, қоғамдық болмысымызды түбірімен жаңғыртуға бастауыш кемеңгер тұлға болмақ. Ғасырлар бойы тұйыққа қамалғандай болып келген халқымыздың алдына жалпы азаматтық құндылықтарды тарта отырып болашаққа бастаушы көсеміміз де Ахмет Байтұрсынов екені даусыз. Оның қасіретті тағдырының өзі жоғары адамгершілік рух пен тарих сабақтарын үйрететін тағылым болмақ. Қасіретті ғасырдың тоғысында өмір сүрген ол өткен тарихи оқиғалар мен ұлт-азаттық қозғалысын және ХХ ғасырдағы демократиялық реформа талаптарын терең сүйсініп, түсіне білген. Ол шындықты, әділетті, халқының бақытына барар жолды қажымай, талмай, жасқанбай тынымсыз іздестірумен болды. Бұл ретте ол өзінің жеке басының рахаты мен атақ-даңқты қуалаудан бойын аулақ сала білді. Өзінің саналы ғұмырында халқының артта қалу себептерін зерделей отырып болашаққа жетудің жөн-жобаларын, жоспарларын, оны жүзеге асыру мүмкіндіктерін іздестірумен болды.

Ахмет Байтұрсыновтың өмір жолы өзінің ойшыл серіктері Әлихан Бөкейханов, Міржақып Дулатов және өзге кемеңгер қайраткерлердің өмір жолымен бірдей болды. Ал нақ осы кезең қазақ халқы үшін де дербес этнос болып сақталып қалу, қалмау жөнінде жанталасқа түскен кезең болды емес пе? Бұл кезең Ресей империясының Қазақстанда ұлттық мемлекетті – хандық басқару құрылымын мүлде жойып, елімізді біржолата басыбайлы бодан еткен шақ болған еді. Сөйтіп өз жерінен айырылу, Ресейден орыс шаруаларының жаппай келіп қоныстауы, табиғи қазына-байлықты жыртықшылықпен, ашкөздікпен қомағайлана иемдену, зорлықпен

орыстандыру әрекеттері жүргізілуі қазақ халқының дәстүрлі шаруашылық әдіс-тәсілдерінен адастырып, ұлт болып сақталып қалу мәселесін күн тәртібіне шығарды. Әрине осы кезеңде Қазақстанды Аграрлық шикізат көзі ретінде ғана пайдаланған империя өз дегенін істеп бақты, соның барысында Ресейдің ішкі губернияларындағы халықтың саяси және экономикалық артықшылығы орын алды. Сөйтіп, қазақтардың тұрмыс-тірлігі мұнда көшіп келген славян тұрғындарына (орыстарға, украиндарға) қарағанда мүлде құлдырай түсті. Ал империя болса қазақ халқының мұң-мүддесімен мүлде санаспады.

Міне, осындай өте күрделі кезеңде Қазақстанда жаңа саяси күш – ұлттық либералдық интеллигенция пайда болып, олар өз халқын жойылып кетуден құтқару жолдарын қарастырумен болды. Ал мұндай саяси күштің басында Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов сынды ойшыл күрескерлер болды. Олар ұлттық қозғалысты ұйымдастырып, соның барысында Алаш партиясын құрды. Бұл партия шын мәнінде реформатор, жаңашыл көзқарасты ұстанып, оны жүзеге асыруға күш салды. Мұндағы жаңашылдық азаттық қозғалысы принциптерінің негізін салуынан ұлттық-территориялық автономияның бағдарламасын жасағанда мемлекеттік құрылымды және қазақ қоғамының әлеуметтік-экономикалық жаңғыру жолдарын қарастырғаны айқын байқалды.

Бүтіндей алғанда қазіргі тарих және экономика ғылымдары салаларында «Алаштың реформаторлық қозғалысының әлеуметтік-экономикалық қырлары жете зерттелмей «ақтандақ» күйінде қалып келеді. Ал бұған зерделей үңілгенде қоғамның даму заңдылығы, экономикалық дамудың тарихи алғышарттары мен әдіс-тәсілдері бүкіләлемдік өркениет жетістіктері мен озық өнегелері жөніндегі құнды тұжырымдарды, пікірлерді жиі ұштастырамыз. Сондай-ақ «Алаш» басшыларының Қазақстанның бодандықтан құтылу жолдары, қазақ ауылының тағдыры мен оны жаңғырту, көші-қон қозғалысы мәселелері жөніндегі көзқарастары қазіргі таңда да өте-өте маңызды болып табылады.

Ахмет Байтұрсынов тіл білімі мен әдебиет саласындағы аса зор шығармалары секілді, экономика мәселесінде бүтіндей сүбелі еңбек жасай қойған жоқ. Сөйтсе де оның көптеген мақалалары мен сөйлеген сөздерінде, сондай-ақ Әлихан Бөкейхановтың, өзге де көсемдердің түрлі еңбектерінен қазіргі экономикалық даму заңдылықтары үшін аса қажет тұжырымдары жиі ұшырасады. Мәселен, «Қазақ» газетінің 1915 жылы шыққан сегізінші санында «Шаруашылықты өзгерту» деген жалпы тақырыппен мақалалар басылған. Бұл мақалаларды редакциялаған, жазған Ахмет Байтұрсынов еді. Мұнда көтерілген мәселелердің ауқымдылығы мен маңыздылығы жағынан салмақтасақ, мұны Ахмет Байтұрсынов және бүтіндей алғанда «Алаш» қозғалысының экономикалық манифесті деуге болады.

А. Байтұрсыновтың бағамдауы бойынша тарихи прогресс адамдардың шаруашылық жүргізу әдістерінің өзгеруі арқылы айқындалып отырылады. Сондай-ақ А. Байтұрсыновтың көзқарасы мен еңбектеріне қарағанда осы кезеңнің өзінде-ақ ол маркстік әдебиетпен жеке таныс болған. Сонымен

катар, оның көзқарасы маркстік әдебиеттің ықпалымен емес, батыстағы экономикалық көзқарастардың ықпалымен қалыптасқан. Өйткені, «Алашорда» басшылары батыс ойшылдарымен де жетік таныс болған. Сөйтіп олардың экономикалық, саяси және әлеуметтік көзқарастарының қалыптасуына Батыста туындаған озық өнегелер мықты әсер еткен. Олардың қазақ қоғамының ерекшелігін дұрыс зерделеп, әлемдік өркениет дәрежесіне көтеру жолдарын дұрыс бағамдағанына мысалдар аз емес. «Шаруашылықты өзгерту» топтамасымен басылған мақалаларда халықтың шаруашылық-тұрмыстық өмір-тірлігін эволюциялық жолмен өзгерту жөніндегі көзқарасқа мықтап табан тірейді. Ахаң ғаламдық ілімдерді сарапқа сала отырып, қоғамдық-экономикалық формацияны бұрынғы типтендіруден бас тартып, жаңаша 6 сатыға жіліктейді.

а) Аңшылық дәуір, ә) Жануарларды тіршілікке икемдеу, бағбандық дәуір, б) Жер шаруашылығының дамуы және пайда болу дәуірі, в) Жер шаруашылығы мануфактуралы дәуір, г) Жер шаруашылығы мануфактуралы-товар айналымы дәуірі, д) Машиналардың пайда болуы және таралу дәуірі. Ал қоршаған табиғи ортаға халықтың тығыздығы, техникалық прогресс, өзге елдердің жетістіктері, саясат пен заң, дін мен адамгершілік, білім мен оның таратылуы, сыртқы ықпалдар, мемлекеттің мақсаты болып табылатынын Байтұрсынов дөп басып көрсете білген. Ол тұрмыс-тірліктің өзгеруі ешқашанда шұғыл түрде жүзеге аспайтынын, мұның өзі көптеген ғасыр бойы көптеген сатылар арқылы жүзеге асатынын нақты айта алды. Сөйтіп ұлы ойшыл өмір-тірлікті секірмелі түрде өзгертуге болмайтынын, оның бірқалыпты эволюциялық жолмен дамуы орынды екенін көрсетеді.

Мұндай теориялық алғышарттар Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов және олардың көзқарасымен ортақ болған серіктері қазақ халқының болашағы мен қазақ қоғамының даму заңдылықтарын дұрыс болжап, мүкіндіктерді дұрыс қарастырғанын, ал көшпелі өмір салтын дереу отырықшылыққа ауыстыру, жер шаруашылығын жалпы шаруашылықты бірден отырықшылық тәсілге аудару, экстенсивті мал шаруашылығына ауысу зор қателік болғанын ұғыну қиын болмаса керек. Ал патшалық Ресейде кейінгі кезеңдегі кеңестік дәуірдегі отырықшылыққа шұғыл көшіру қандай зардапты болғанын қазір жақсы білеміз.

Өкінішке орай, сол кезеңнің өзінде қазақ зиялыларының бір тобы «Айқап» журналының маңына шоғырланып патша әкімшілігінің сойылын соғып орыс шаруашылығының көптеп келуі үшін қазақ жерлерін отырықшылыққа көшу нәтижесінде босатып отыруды жақтады. Мұның қате екенін Әлихан Бөкейханов кеңінен дәлелдеп көрсетіп отырды. Алайда, Алашорда басшылары отырықшылыққа және жер шаруашылығына ауысуға мүлде қарсы болған жоқ. Олар бұған эволюциялық, бірқалыпты ырғақпен көшуді жақтады. Мұның өзі 1917 жылға дейін кеңінен сөз болып қозғалды деуге болады. Ал 1917 жылдан бастап қазақ жеріне революция дүмпі келіп, ұжымдандыру басталып, жаппай отырықшылыққа көшу күштеп жүргізілгені мәлім. Мұның соңы қандай зардаптарға, қайғы-қасіретке ұрындырғаны баршаға белгілі. Егер еліміз тарихындағы реформалар

А. Бөкейханов пен А. Байтұрсынов бастаған ойшылдардың көзқарастарына сай жүргізілген болса еліміз мұндай алапат қайғы-қасіретке ұрынбас еді. Мұның өзі бүгінгі күнге де сабақ болса керек. Қазіргі таңда да ауылдағы күрделі жағдайларға көз жүгіртсеңіз мұндағы асығыс реформалардың олқы тұстарын аңғармау мүмкін емес. Демек, «Алаш» қозғалысы басшыларының әлеуметтік-экономикалық көзқарастары мен тұжырымдарын, жоба-жоспарларын бүгінгі таңда да мықтап ескеріп, оқып-үйреніп басшылыққа ала отыруымыз өте-мөте қажет демекпін.

Ахмет Байтұрсыновтың қоғамдық даму заңдылығы жөніндегі көзқарастарын зерделесек ол қоғамның дамуының қорғаушы күші толық күрес емес екенін, сондай-ақ қазақ қоғамының тапқа бөлінуін зардапты деп дәлелдегенін ұғынамыз. Ол «Революция және қырғыздар» деген мақаласында қырғыздарда (қазақтарда) капитализмнің нышаны да, тапқа жіктелу де жоқ екенін, тіпті меншік дегеннің өзі өзге халықтар секілді нақты айқындалып белгіленбейтінін, көптеген тұтыну заттары ортақ игілік болып табылатынын баса көрсетеді де қазақтардың Ресейдің алғашқы 1917 ж. ақпан революциясын барынша құптағанын, мұны патша үкіметінің езуінен құтылу деп қабылдағанын, ал екінші революцияны қорқыныш пен үреймен қарсы алғанын, мұны мүлде түсінбегенін, өйткені қазақтардың арасында таптық антагонизм болмағанын нақты дәлелдеп жатады. Ахмет Байтұрсынов мұндай ой қозғауы жағынан жалғыз емес екенін, дүниежүзінде ұлттық қозғалысының көптеген басшылары осындай пікірге тірелгенін қазіргі ұрпақ жақсы біледі. Мәселен, былтыр Қазақстан Республикасы Ғылым академиясының сессиясында қытай ғалымы Шунчи Иго Ахмет Байтұрсыновтың «Революция және қырғыздар» мақаласындағы мұндай ойлар «Сунь-Ят-сеннің Қытай халқының үш принциптерін еске салады», деп атап көрсетті. Мұндағы ұқсастық – Байтұрсынов қазақтар үшін кеңестендіруге» қарсы ерекше жолды ұсынса, Сунь-Ят-сен Қытай үшін ерекше жолды – халықтың жақсы өмір сүру принципін», «ұлы бірлесу қоғамы жолында» дегендей көзқарастар қозғайды. Азиядағы республикашылардың екі өкілінің көзқарасының мұндай ортақтығы таңдандырмай қоймайды. Мұның өзі кездейсоқтық па? Азиядағы екі өкілдің осы кезеңдегі ұқсастығынан туындаған ұқсас алғышарттары екені даусыз. Сондай-ақ Алашорда басшыларының көзқарастарының жиырмасыншы ғасырдағы Шығыс пен Оңтүстіктегі ұлт-азаттық қозғалысы көсемдерінің Еуропа мен Азиядағы озық көзқарастарымен сәйкесуі алғы кезеңде жан-жақты зерттеуді қажет етіп отыр.

Ахмет Байтұрсынов «Қазақ» газетінде жарияланған «Этностың пайда болуы және 1913 жылдардағы экономикаға сыни көзқарас» деген мақаласында экономикамен ғылым-білімнің тығыз байланысын, оның тарихи шарттарын негіздеді. Сөйтіп ол кез келген қоғамдағы прогресс дегеніміз сауаттандыру білімді болуымен тығыз байланысты екенін атап көрсетті. Қандай бай болса да білімсіз халық сол байлығынан айырылатынын, оның қазына байлығы білімдар халықтың қолына ауысатынын атап көрсете отырып, ол нақты сандармен, есептеулермен біздің экономикамыздың

біржақты шикізаттық бағдарға ұрынуы біздің топастығымыз, технологиялық артта қалушылығымыз екенін дәлелдей отырып, өзге халықтарға жем болатындығымызды көрсетеді. Сөйтіп ол біздің ұлттық шаруашылығымызға бір жағынан сауатсыздығымыз салдарынан елімізді қорлыққа саларлықтай тәуелсіздікке ұрындыратынын ескертеді. Бұл мәселені саналы азаматтың мықтап ескеруі тиіс екенін баса айтады. Мұның өзі Байтұрсыновтың айтқандарының дәл бүгінгі таңда да, Қазақстанның ұлттық экономикасын жасап жатқанда маңызы зор деуге болады.

Байтұрсынов былай деп көрсетеді. Егер біз халықты озық техникалық ақыл-оймен қаруландыра алсақ, онда шет жұрттардың езгісінен құтылатынымыз сөзсіз. Мұның өзі ХХ ғасырдың басында айтылса да дәл қазір тұрмыс-тірлігімізді жақсарту жөніндегі біздің ой-арманымызбен қабысып жатыр емес пе. Тіпті бір ғасыр бұрын қазіргі біздің алдымызда шешімін күткен мәселені дәл басып болжап айқындаған мұндай ғылыми көрегендікке қалай сүйсінбессіз.

Ал патшалық Ресейдің аграрлық саясатына, жер мәселесіне алашорда басшыларының көзқарасын бағамдасақ та көп жәйтгі айқын аңғаруға болады. 1995 жылы шілде айында қазақ зиялыларының бір тобы (Бөкейханов, Байтұрсынов, Дулатов, Ақпаев) Ресей үкіметіне наразылық білдірді. Онда орыс бодандығына түскен қырғыздар аталарымыздың қанымен ие болған жеріне деген меншіктік құқына мемлекеттің қол сұғып отырғандығы атап көрсетіліп, орыс үкіметінің ешқандай себепсіз күш көрсету арқылы заң шығарып, бүкіл қырғыз даласын мемлекеттік меншік деп жариялауы салдарынан қырғыз даласына орыс мұжықтарының ағылып келуіне жол ашылып, ең жақсы жерлер соларға беріліп, ал «қырғыздар» жарамсыз жерлерге ығыстырылғаны баса айтылады. Партия басшыларының бұл мәселедегі көзқарасы айқын да түсінікті. Қырғыз жерінің мемлекеттік меншік болып жариялануы және оған орыс мұжықтарының қоныс аударып кетуі дереу тоқтатылуы тиіс. Қырғыздардың ұйғарымынсыз орыстар олардың жерлерін уақытша да, мәңгі-бақи да пайдалануына, иеленуіне жол берілмеуі тиіс.

Ахмет Байтұрсынов «бодандық ағынды тоқтату керек. Бүкіл жерімізді меншігімізге алып, өзіміздің дәстүрімізбен өмір сүрейік», - деп дабыл қақты. Алашордашылардың империяның аграрлық саясатына қарсы және ұлттық өзін-өзі билеу жолындағы бүкіл күресі шын мәнінде осынау ұранға сайды. Мұндай ойды Думаның мінберінен мұсылман фракциясы мүшелері үнемі айтумен болды. А. Байтұрсынов Мемлекеттік Думаның депутаты емес еді. Алайда, оның қазақ жұртының жері мемлекеттік меншік болмауы тиіс, бұл қазақ халқының тікелей өзінің меншігі болып табылатындығы жөніндегі ойлары Ресейдің алғашқы парламентінде заңгер Бақытжан Қаратаевтың аузымен бірнеше рет айтылды да.

Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов және қазақтың өзге демократ азаматтарының жер мәселесі жөніндегі көзқарастары «Алаш» партиясының бағдарламасында барынша айқын қамтылды. Бағдарламаның 10-тарауында жер туралы құрылтай жиналысының заңын шығарғанда жерді бірінші

кезекте төл халыққа үлестіріп беру мәселесі нақты жазылған. Мұның өзі төл халықтың мұң-мүддесіне, талап-тілегіне толық сай келетіні түсінікті. Сондай-ақ бағдарламада жерді сатуға үзілді-кесілді тиым салынатыны жөнінде нақты жазылды. Мұның өзі қазақтардың өз жерінен айырылып қалу қаупінен, жерді байлар мен шет жұрттық іскерлердің сатып алып иелену қаупінен туындаған көзқарас еді. 1911 жылы Ахмет Байтұрсыновтың «Айқап» журналында жарияланған «Қырғыз тауқыметі» деген мақаласында жерді сатуға құқық берген жағдайда кейбір қазақтардың меншігіне алған жерін дереу сатып, сауық-сайран салатынын, сөйтіп ертеңінде-ақ қаңғырып айдалада қалатынын кеңінен дәлелдейді. «Қазір қазақтар арасында жерін жалға бергісі келгендер аз ба? Кімде-кім жерін жалға бергісі келмегенімен оны сатып тұра алмайды ғой», - деп жазды ол. Бұл сөзде халықтың мұң-мүддесін тереңнен ойлағандықтың ащы шындығы жатқан жоқ па.

Міне сондықтан да «Алаш» партиясының бағдарламасында «аудандық және ауылдық қоғам жерді жеке отбасылар болып емес, бір атадан тараған туыстар бірігіп пайдалану жүзеге асырылуы тиіс, бүкіл жер байлығы – ірі ормандар, өзендер мемлекеттің қарауына жатады және жер жөніндегі құрылым арқылы басқарылады деп жазылды. Сөйтіп «Алаш» партиясының бағдарламасының экономика мәселесіндегі аграрлық бөлімінде қазақ көшпелі қоғамының ішінде жерді ұжымдық пайдалану жөніндегі талаптар қамтылды. Мұның өзі жерді жеке адамдардың бөлшектеп меншіктену институтын жойып, жер сатуға, әсіресе жерді шет жұрттарға сатуға тыйым салу мақсатынан туындады. Мұның өзі кертартпалық консерватизм нышаны емес, қазақ демократтарының халықтың табиғатын терең түсінгендігінің, сол кезеңдегі нақты тарихи жағдайға сергек қарай білгендігінің белгісі еді. Олар қазақтар арасында тауар - ақша, нарықтық қатынас барынша дамып, ұлттық буржуазия қалыптасатынын, сөйтіп бұлар бүкіл халықтық мүддені қорғауға қабілетті бола алатынын аңғара алды. Демек, бүгінгі таңда да біз жер реформасын жүргізгенде жерді жеке меншікке беру ұранын көтеріп, алдағы кезеңге де көз жібермей отырғанымыз жөн болмақ па? Қазақ қоғамында қазір жоғарыда «Алаш» партиясы атап көрсеткеніндей, ұлттық мүддені қорғауға бейім буржуазиямыз қалыптасып үлгерді ме? Бұл тұрғыдан салмақтасақ жерді меншікке беру мәселесіндегі қызу айтыс-тартысқа күдікпен, сақтана қарағанымыз жөн болар. Бір сөзбен айтқанда, бұл мәселедегі алашордашылардың көзқарасы қазіргі күнге де қызмет етіп тұрғанын аңғару қиын болмаса керек.

Бұған дейін үнемі айыпталып айтылып келгеніндей, Байтұрсынов пен ұлттық либералдық зиялылар «қазақ халқын ескірген орта ғасырлық шаруашылық жағдайына кері сүйреген» жоқ, қайта олар халықтың жақсы өмір сүруін көздеп, жекелей ауыл шеңберінде шаруашылықты ортақтасып өз алдына дербес жүргізуді, нарық экономикасы дағдарысын менгеруді, сонан кейін барып жерге жекеменшік құқын иеленуді жақтады. Бұл Байтұрсыновтың өз халқына деген протекционизмі болды. Өйткені, қазақтар әлеметтік-экономикалық даму жағынан көрші халықтардан, әсіресе,

экономикалық жағынан іскерлігі, кәсіпкерлігі, мәдениеті едәуір дамыған ұлттарға қарағанда артта қалып келгені жасырын емес.

Байтұрсынов пен оның жақтастары өздерінің аграрлық мәселе жөніндегі көзқарастарынан Кеңес өкіметі жылдарында да бас тарта қойған жоқ. Мәселен, 1920 жылы шабындықтар мен жыртылған жерді теңестіру өлшемін олар негізсіз эксперимент және «даладағы азамат соғысы» деп есептеді. Олар 1928 жылғы малды конфескелеуге қарсы шығып, мұны «халықты тонау» деп бағалады. Олар ірі корпоративтік және фермерлік шаруашылықтарды құру идеясын негіздеді. Бүтіндей алғанда біз Әлихан Бөкейхановтың, Ахмет Байтұрсыновтың, «Алаш» қозғалысының өзге де көсемдерінің еңбектерінде экономиканың өтпелі кезеңі теориясының негізін Қазақстанның өмір ерекшелігін ескере отырып жан-жақты дәлелдеп жасады және шаруашылық түрлерінің дәстүрлі әдіс-тәсілдерінен жаңа нарықтық қатынасқа байыппен, бірқалыпты, эволюциялық ырықпен көшудің жолдары айқын көрсетілді. Бұл жағынан қарағанда, олардың көзқарастары мен ақыл-ойлары өздері өмір сүрген қасіретті кезеңінен әлдеқайда озық болғанын және сол кезеңдегі билеушілерге түсініксіз болып қалғанын ұғынамыз. Тек бүгінгі таңда олардың аса бай мұрасын зерделеп, қазіргі ұрпақ олардан бүгін өздерін толғандырып жүрген көптеген күрделі мәселелерге нақты ғылыми жауап тауып отыратыны күмәнсіз. Осы қырынан алғанда, өзге ұлы кемеңгерлер секілді Ахмет Байтұрсынов қашанда уақыттан озық тұрған ұлы тұлға болмақ. Әр ұрпақ оны өзінше бағалап, әр ұрпақ одан үнемі оқып-үйреніп отыратыны күмәнсіз.

«Қазақ әдебиеті» газеті, № 24, 11.06.1999ж.